

demOS

Jaargang 24
Februari 2008

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

2

NIDI

Inhoud

- 1 **Emigratie en de zoektocht naar het goede leven**
- 2 Volksgezondheid: preventie en zorg grotere rol
- 4 Steeds meer vaders van boven de 40
- 5 **Een dubbele demografische uitdaging voor de EU**
- 6 Laagste aantal asiolverzoeken sinds 1988
- 7 Hoge arbeidsparticipatie, maar lage arbeidsduur

Foto: privécollectie

Emigratie en de zoektocht naar het goede leven

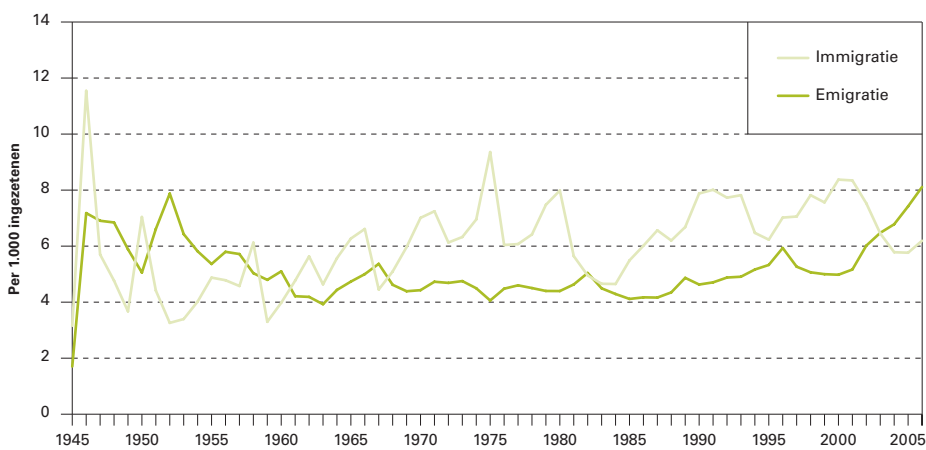
HARRY VAN DALEN, KÈNE HENKENS EN HAN NICOLAAS

Voor het eerst sinds de jaren vijftig kent Nederland een langdurige emigratiegolf. De grote vraag blijft waarom vertrekken zoveel Nederlanders? Op basis van een onderzoek onder de Nederlandse bevolking en een groep potentiële emigranten blijkt dat de Nederlander die vertrekt vooral op zoek is naar het goede leven: rust, ruimte, natuur en vriendelijke mensen. Een op de vier Nederlanders met emigratieplannen in 2005 is twee jaar later vertrokken.

Voor het vierde jaar op rij was in 2006 de emigratie uit Nederland hoger dan de immigratie. In 2006 verlieten 132.470 (inclusief het saldo van administratieve correcties) mensen (onder wie 79.986 inwoners met een Nederlands paspoort) ons land, terwijl er 'maar' 101.150 mensen binnenkwamen. Het aantal Nederlanders dat in 2005 in het buitenland woonde bedroeg iets meer dan 800.000. Met andere woorden: vijf procent van alle Nederlanders ter wereld bevindt zich niet binnen de eigen landsgrenzen. Vooral kranten en tijdschriften hebben het toenemende aantal emigranten aangegrepen om artikelen met een alarmerende toon te publiceren. Om een greep te doen uit de krantenkoppen: "Nederland loopt leeg", "Somber migratiesaldo", "Talent verlaat massaal Nederland". Deze artikelen suggereren dat de verslechterde economie en de verloedering van de samenleving de aanleiding zouden zijn, maar ze gaan gebukt onder selectieve waarneming. Om de praktijk te toetsen aan dit soort selectieve beelden wordt hier de huidige emigratie onder de loep genomen en ingegaan op de vragen hoe de omvang van de emigratie de afgelopen decennia is veranderd. Wie emigreert, wat zijn de meest populaire bestemmingen en vooral waarom emigreert men?

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van twee databronnen die elkaar aanvullen. Op basis van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) worden de recente emigratie naar bestemmingslanden beschreven en de sociaal-demografische kenmerken van de emigranten vergeleken met die van de bevolking als geheel. Een onderzoek in 2005 uitgevoerd door het NIDI

Figuur 1. Immigratie- en emigratiestromen (inclusief saldo administratieve correcties^(a), per 1.000 ingezetenen) 1945-2006

(a) Emigratie zoals geregistreerd door het CBS is gedefinieerd als het vertrek van personen naar het buitenland plus de administratief afgevoerde personen minus de administratief opgenomen personen.

Bron: CBS Statline.

Tabel 1. Emigratie (inclusief saldo administratieve correcties) naar nationaliteit of herkomst, aantallen en groeicijfers, 1996-2006

	Totaal	Emigratiestroom naar nationaliteit		Emigratiestroom naar herkomst			
		Nederlands	Niet-Nederlands	Autochtoon	Allochtonen Westers	Allochtonen niet-Westers	Totaal allochtonen
1996	91.945	49.544	42.401	32.159	32.338	27.448	59.786
2001	82.566	50.714	31.852	30.886	28.606	23.074	51.680
2006	132.470	79.986	52.484	42.590	41.687	48.193	89.880
Groei 2006 t.o.v.							
1996 = 100	144,1	161,4	123,8	132,4	128,9	175,6	150,3
2001 = 100	160,4	157,7	164,8	137,9	145,7	208,9	173,9

Bron: CBS Statline.

demodata

VOLKSGEZONDHEID: PREVENTIE EN ZORG GROTERE ROL

Met de komst van nieuwe technieken, zoals chirurgische ingrepen, vaccinaties, geneesmiddelen en screening, spelen preventie en zorg een steeds grotere rol bij de volksgezondheid. Meer ziekten kunnen worden voorkomen of effectief behandeld. Hierdoor nam bij infectieziekten de levensverwachting toe met 1,4 jaar en de kwaliteit van leven met 0,2 jaar, een totale winst van 1,6 jaar in goede gezondheid. De grootste gezondheidswinst werd geboekt bij tuberculose, acute bronchitis, griep en longontsteking. Bij hart- en vaatziekten nam de levensverwachting toe met twee jaar en was de totale gezondheidswinst ruim drie jaar. Dat kwam vooral door een daling van het aantal beroerten. De totale gezondheidswinst bij kankers is voor mannen 0,3 en voor vrouwen 0,8 jaar. Bevolkingsonderzoek en de komst van nieuwe behandelmogelijkheden bij borstkanker zorgden bij vrouwen voor een gezondheidswinst van 0,6 jaar (RIVM/Erasmus MC).

beschrijft de emigratie-intenties van Nederlanders. In 2007 is in samenwerking met het CBS nagegaan wat er van de emigratieplannen is terecht gekomen.

Emigratie: het verleden

Wie een perspectief op de huidige emigratie wil ontwikkelen kan zich tegoed doen aan de rijke emigratiegeschiedenis. Nederland heeft in het verleden een aantal migratiegolven gekend, in het bijzonder in de 19de eeuw toen de emigratie naar de Verenigde Staten en Canada een vlucht nam. Nederland nam in die tijd echter een bescheiden plaats in in de migrantenstroom naar Amerika. De omvang van de emigratie van Ieren, Italianen en Duitsers was vele malen groter. Een nieuwe emigratiegolf deed zich voor halverwege de 20ste eeuw. Na de Tweede Wereldoorlog sloeg het aanvankelijke optimisme van de bevrijding om in pessimisme. De wederopbouw zou nog vele jaren duren, de werkloosheid nam toe en de woningnood was een hardnekkig probleem. Nederland werd als overbevolkt ervaren, premier Drees moedigde landgenoten bewust aan om elders een toekomst op te bouwen: “een deel van ons volk zal het moeten aandurven zoals in vroeger eeuwen zijn toekomst te zoeken in grotere gebieden dan in eigen land” (Elsevier, 1950). En in 1950 liet de regering koningin Juliana dezelfde boodschap herhalen door in de troonrede de tekst te verwerken: “De sterke bevolkingsgroei en de beperktheid van de beschik-

bare grond blijven krachtige bevordering der emigratie eisen” De noodzaak van emigratie werd gedurende de jaren vijftig talloze malen herhaald. Oud-politicus van de KVP Jan de Quay, overtuigd van het nut van emigratie, zei nog in 1957: “Als we overwegen dat Nederland dat nu al zo dichtbevolkt is, over 25 jaar vermoedelijk 14 miljoen inwoners telt, en we eens denken aan de werkgelegenheid in een periode van laagconjunctuur, dan is het duidelijk dat propaganda voor emigratie gerechtvaardigd en noodzakelijk is.” (Vrij Nederland, 1979). De emigratiehousse hield de gehele jaren vijftig aan. Toen duidelijk begon te worden dat de wederopbouw zijn vruchten begon af te werpen nam de druk tot emigreren af. Het emigratiebeleid werd ook onder druk van de liberalen afgeschaft. In de jaren vijftig vertrokken in totaal 350.000 mensen uit Nederland, waarbij vooral Canada (134.000) en Australië (114.000) populaire bestemmingslanden waren. Een vijfde keerde terug naar Nederland.

Vanaf eind jaren zestig nam de andere kant van de bevolkingsbalans in belang toe: de *immigratie* van ‘gastarbeiders’. De Nederlandse overheid veronderstelde dat de immigranten na enige tijd weer terug zouden keren. Begin jaren tachtig zakte de immigratie in als gevolg van de economische recessie en leek de emigratie weer op te leven, maar dit bleek van korte duur. Langzaam kwam het besef dat Nederland een immigratieland was, hoewel in houding en beleid deze status meer als een verworvenheid ‘tegen wil en dank’ werd aanvaard.

Sinds 2002 is de immigratie af- en de emigratie weer toegenomen (zie figuur 1) hoewel er in tegenstelling tot in de jaren vijftig geen doelbewust emigratiebeleid is en de emigratiebeslissing in hoge mate een vrije keuze is. Voor een deel is de toegenomen emigratie begrijpelijk omdat Nederland een multiculturele samenleving is en de emigratiegeneigdheid onder immigranten groter is dan onder Nederlanders die hier geboren en getogen zijn. Tabel 1 laat zien dat de compositie van de emigrantpopulatie in de loop van de jaren sterk is gewijzigd, waarbij vooral het aandeel niet-westerse allochtonen is toegenomen. De tabel laat ook zien dat in alle herkomstgroepen allochtonen en autochtonen sprake is van een sterke stijging van de emigratie in de afgelopen jaren.

Wie emigreert en waarheen gaat men?

Een analyse van de officiële CBS-emigratiecijfers van autochtonen over de periode 1999-2006 laat zien dat mannen een ruim twee keer zo grote kans hebben om te emigreren. Het zijn vooral jongeren beneden de 30 en alleenstaanden die de emigratiestap wagen. Daarnaast moet ook de rol van het inkomen niet worden uitgevlakt: Nederlanders in de bovenste inkomensklassen zijn relatief vaker geëmigreerd dan de middeninkomensklassen.

De Nederlandse emigrant is hoofdzakelijk georiënteerd op Europa: 69 procent van emigranten kiest een Europese bestemming. Het zal niemand verbazen dat België en Duitsland de meest populaire bestemmingen zijn. Volgens onderzoek van het CBS gaat het daarbij echter in veel

gevallen om grensmigratie, waarbij mensen weliswaar over de grens wonen maar in veel gevallen het werkzame of sociale leven in Nederland voortzetten. Redenen dat ze over de grens zijn gaan wonen zijn onder meer een gunstiger bestaansklimaat en lagere huizenprijzen. Hoewel deze Nederlanders officieel als emigranten te boek staan onderscheiden zij zich nauwelijks van binnenlandse migranten die van de ene naar de andere provincie verhuizen. Als België en Duitsland worden weggelaten is Europa nog steeds goed voor 31 procent. Buiten Europa vormen de traditionele emigratielanden nog altijd een aantrekkelijke bestemming voor 15 procent van de emigranten. In tabel 2 zijn voor de 20 meest populaire bestemmingslanden van autochtone Nederlanders enkele demografische karakteristieken opgesomd.

Populaire bestemmingslanden zijn de traditionele emigratielanden VS, Canada, Australië, Nieuw Zeeland en Zuid-Afrika, maar ook landen binnen Europa waar nog ruimte is voor rustig en ruim wonen. Kijken we naar karakteristieken van emigranten uitgesplitst naar bestemmingsland dan vallen een aantal zaken op. Zo trekken landen als Frankrijk, Spanje, Portugal en Thailand een bovengemiddeld ouder publiek aan. Een bijzondere casus betreft Thailand dat veel alleenstaande oudere mannen aantrekt. Uit recent Australisch onderzoek is bekend dat westerse pensionado's de Thaise levensstijl, cultuur en de lage kosten van levensonderhoud prijzen. Daarnaast wordt door emigranten als vertrekmotief ook vaak de beschikbaarheid van aantrekkelijke seksuele partners genoemd.

Opvallend is dat de bestemmingslanden met de hoogste retourpercentages – Nederlandse Antillen, Australië en Thailand – ver weg liggen. Dit is te meer vreemd omdat in het verleden de terugkeer kans juist bij een land als Australië klein was vanwege de hoge terugkeerkosten. Twee factoren kunnen hier een grote rol spelen. De transportkosten zijn in 50 jaar tijd natuurlijk aanzienlijk gedaald. Verder is de gemiddelde emigrant anno 2006 rijker dan de gemiddelde emigrant die in 1950 aan zijn reis begon. Het feit dat gepensioneerden uit Thailand terugkeren kan te maken hebben met de complexe visa-status van gepensioneerden, restricties op aanschaf van huizen of de (financiële) desillusies die een huwelijk met een Thaise met zich meebrengen.

Van emigratieplan naar actie

De hausse in emigratie van de laatste jaren doet niet alleen de vraag rijzen *wie* Nederland verlaat, maar vooral *waarom*? Om hier meer zicht op te krijgen zette het NIDI in 2005 een onderzoek op onder een representatieve groep van Nederlanders en een groep van potentiële emigranten. In samenwerking met het CBS is nu vastgesteld of de respondenten aan dit onderzoek de jaren erna daadwerkelijk zijn geëmigreerd. In 2005 bleek dat drie procent van de Nederlandse bevolking van plan was om in de nabije toekomst te emigreren. Deze intenties blijken een grote voorspellende waarde te hebben. Een op de vier Nederlanders die in 2005 emigratieplannen had is twee jaar later ook daadwerkelijk geëmigreerd. Dat de meeste po-

Tabel 2. Waar gaan autochtone Nederlandse emigranten naartoe? Top-20 bestemmingslanden, 1999-2006

Bestemmingslanden	Frequentieverdeling	Vertrekleeftijd	% vrouw	Kans op retour binnen 2 jaar ^(a)
1 België	21,1	33,7	46,6	14,7
2 Duitsland	17,1	34,1	40,8	16,6
3 Frankrijk	6,5	39,1	48,8	14,8
4 Verenigde Staten	6,4	30,1	43,2	25,8
5 Verenigd Koninkrijk	6,1	29,3	48,9	23,5
6 Spanje	5,9	37,9	44,9	21,9
7 Nederlandse Antillen en Aruba	5,5	29,3	46,3	33,0
8 Australië	3,3	29,6	48,0	32,3
9 Canada	2,7	29,3	43,7	11,0
10 Zwitserland	2,0	31,6	46,8	17,4
11 Nieuw Zeeland	1,4	31,4	47,4	19,4
12 Italië	1,3	32,2	53,7	23,1
13 Zweden	1,3	30,6	42,8	17,6
14 Noorwegen	1,1	29,1	43,9	20,0
15 Zuid-Afrika	1,0	35,5	47,4	21,5
16 Portugal	1,0	38,7	45,3	19,8
17 Ierland	0,9	31,0	44,3	26,5
18 Oostenrijk	0,9	32,1	44,6	22,4
19 Denemarken	0,9	28,2	40,9	13,4
20 Thailand	0,9	39,2	24,7	28,7

^(a) Dit is berekend voor de groep exclusief kinderen. Voor de groep als geheel bedraagt de terugkeer kans binnen twee jaar 20,5 %.

tentiële emigranten na twee jaar nog niet waren geëmigreerd wil niet zeggen dat emigratie van de baan was. Reacties van mensen die nog niet zijn geëmigreerd doen vermoeden dat emigratie vaak een zaak is van de lange adem. Plannen kunnen voor kortere of langere tijd in de ijskast worden gezet. Dat emigranten niet over één nacht ijs gaan in hun besluit bewijst de tijd die mensen naar schatting nemen om over emigratie na te denken. De gemiddelde potentiële emigrant loopt ruim zes jaar rond met emigratieplannen.

Waarom gaan mensen weg?

Bij de bestudering van de vraag waarom mensen kiezen voor emigratie is gekeken naar het belang van verschillende groepen factoren.

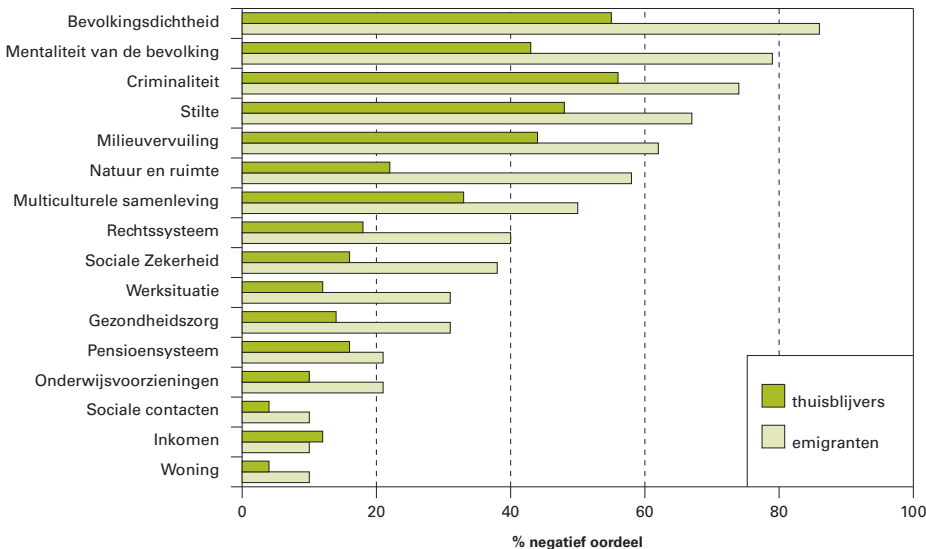
Allereerst zijn er *individuele kenmerken*. Hierbij gaat het om demografische kenmerken als leeftijd en geslacht, en om kenmerken die betrekking hebben op het menselijk kapitaal, sociale netwerken, en persoonlijkheidskenmerken zoals doorzettingsvermogen en een voorliefde voor avontuur.

Emigratiebeurs Nieuwegein 2005

Foto: ANP Foto/Koen Suyk

Figuur 2. Beoordeling van de kwaliteit van het publieke en private domein van Nederland – emigranten versus thuisblijvers (percentage (zeer) negatief oordeel)

LITERATUUR:

- Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2007), Longing for the good life: Understanding emigration from a high-income country, *Population and Development Review*, 33, pp. 37-65.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2008), *Weg uit Nederland - Emigratie aan het begin van de 21^e eeuw*, NIDI-rapport no. 75. Amsterdam: KNAW-press.
- Harmsen, C. (2006), Emigratie van autochtonen naar België, *Bevolkingstrends*, 2006/2, pp. 41-44.
- Howard, R.W. (2008), Western retirees in Thailand: motives, experiences, wellbeing, assimilation and future needs, *Ageing & Society*, 28, pp. 145-163.
- Nicolaas, H. (2006), Nederland: van immigratie- naar emigratieland, *Bevolkingstrends*, 2006/2, pp. 33-44.
- SCP (2007), *De sociale staat van Nederland*, Den Haag.

Daarnaast wordt nagegaan of de *beschikbaarheid en kwaliteit van het publieke domein* van invloed is op emigratiebeslissingen. Het publieke domein betreft zonder uitzondering publieke goederen en diensten waarbij het individu afhankelijk is van anderen in de samenleving en die alleen door solidariteit en betrokkenheid tot stand kunnen komen. De volgende elementen van het publieke domein worden onderscheiden: (1) de Nederlandse welvaartsstaat en de instituties die deze welvaartsstaat in stand houden, (2) de kwaliteit van de publieke ruimte in Nederland (stilte, ruimte en natuur); (3) de beoordeling van sociale maatschappelijke problemen als criminaliteit, de multiculturele samenleving en milieuvuiling.

De resultaten van de uitgevoerde analyses tonen aan dat zowel het private als het publieke domein relevant zijn om de motieven van de emigranten beter te kunnen begrijpen. Naast leeftijd en geslacht zijn sociale netwerken en de persoonlijkheid van de emigrant van belang. Een sociaal netwerk in het bestemmingsland kan een belangrijke bron van informatie zijn en de emigrant daadwerkelijk helpen. Nadere analyse leert overigens dat toch nog 42 procent van de mensen met emigratieplannen geen enkele persoonlijke relatie heeft in het gewenste land van bestemming.

Ook persoonlijkheidskenmerken zijn belangrijk om emigratie te kunnen verklaren. Mensen met avonturiersbloed en doorzettingsvermogen hebben in hogere mate emigratie-intenties dan mensen die deze karaktertrekken ontberen.

In het publieke domein geldt dat hoe negatiever het oordeel over de staat van Nederland, des te groter de kans op emigratie (figuur 2). Op bijna alle fronten zijn de emigranten negatiever over Nederland dan de thuisblijvers. De enige uitzondering vormt het inkomen dat men in Nederland verdient. De grootste verschillen tussen thuisblijvers en emigranten tekenen zich af op het terrein van de kwaliteit van de publieke ruimte: bevolkingsdichtheid en de beschikbaarheid van natuur en ruimte.

Het is natuurlijk de vraag of en in welke mate deze aspecten werkelijk in het bestemmingsland

worden aangetroffen. Hoe het oordeel uiteindelijk is over de leefsituatie in het bestemmingsland is niet bekend omdat de emigranten alleen vóór hun emigratie zijn ondervraagd. Wel blijkt uit het onderzoek dat een substantieel deel van de emigranten verwachtte dat ze er financieel op achteruit zouden gaan. Een op de drie verwachtte minder pensioenvoorzieningen en een lagere kwaliteit van de sociale zekerheid in het bestemmingsland. Ook over de eigen inkomenssituatie was lang niet iedereen optimistisch. Slechts 17 procent verwachtte een hoger en 29 procent een lager inkomen. Ten slotte verwachtten emigranten dat het in het bestemmingsland een stuk beter zal zijn wat betreft milieuvuiling, criminaliteit, de mentaliteit van inwoners en multiculturele spanningen.

De toekomst van emigratie

Wat leren we van het exit-gesprek met de Nederlandse emigrant? Allereerst wordt duidelijk dat Nederlanders ontevreden zijn over de kwaliteit van het publieke domein. Natuur, stilte en ruimte zijn belangrijke elementen in het dagelijks leven; zo belangrijk dat voor veel mensen dit een belangrijke stimulus is om te emigreren. Als de zoektocht van emigranten zou moeten worden samengevat, dan komt dit toch vooral neer op een zoektocht naar het goede leven.

Een open vraag is hoe de emigratie zich in de toekomst zal ontwikkelen. Migratie is een van de meest wispelturige grootheden binnen de demografie. Uit de analyse komt naar voren dat de kwaliteit van het publieke domein van groot belang is. Indien men emigratie wil begrijpen en voorspellen is het vertrouwen van burgers in de overheid om het publieke belang te borgen van even groot belang. Het vertrouwen in de overheid zoals dat door het SCP in 2007 werd gepeild lijkt weer langzaam toe te nemen maar is nog altijd op een lager niveau dan tien jaar terug. Het afvlakken of terugzakken van emigratie ligt daarmee voor de hand. Voorlopige cijfers geven aan dat het emigratiecijfer voor heel 2007 waarschijnlijk 9.000 lager zal uitkomen dan in 2006 toen met 132.000 emigranten een record werd gevestigd. Het niveau van 2007 ligt echter nog steeds fors hoger dan het gemiddelde van de afgelopen jaren. Deze lichte teruggang is een indicatie van hoe belangrijk de kwaliteit van de publieke ruimte is voor het beslissingsproces van de Nederlandse emigrant. Het creëren van rust, ruimte en natuur in een van de dichtstbevolkte landen van de wereld is nu eenmaal geen eenvoudige taak en het is dan ook de vraag of de huidige druk om te emigreren de komende jaren sterk zal verminderen.

- Dr. H.P. van Dalen**, NIDI en CentER, Universiteit van Tilburg, e-mail: dalen@nidi.nl,
- dr. K. Henkens**, NIDI, e-mail: henkens@nidi.nl en
- drs. H. Nicolaas**, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: HCNS@cbs.nl

STEEDS MEER VADERS VAN BOVEN DE 40

In 2006 hadden 24.000 pasgeboren baby's een vader van boven de 40. Dat is 14 procent van het totaal. Tien jaar eerder was dat nog 9 procent. Het aantal baby's met een vijftigplusser als vader nam toe van 550 in 1996 tot bijna 1.800 in 2006. Het aandeel veertigplussers steeg doordat mannen tegenwoordig op latere leeftijd voor het eerst vader worden en doordat het aantal mannen boven de veertig dat kinderen krijgt met een jongere partner is toegenomen. Voor een deel gaat het daarbij om een nieuw gezin voor de vader. Verder heeft een steeds groter deel van de pasgeboren baby's een vader van tussen de 35 en de 40 jaar: een stijging van een kwart in 1996 tot een derde in 2006. Vaderschap onder tieners en twintigers komt steeds minder voor. In 2006 waren vaders gemiddeld 34,2 jaar oud bij de geboorte van hun kind (ongeacht het rangnummer) en moeders gemiddeld 31,1 jaar (CBS).

Een dubbele demografische uitdaging voor de EU

NICO VAN NIMWEGEN

De Europese Unie vergrijsd en de Europese bevolking zal gaan krimpen. De natuurlijke groei neemt af en is in diverse lidstaten al negatief. Dat de bevolkingsomvang nog stijgt komt vooral door immigratie. Hoewel de bevolkingsgroei afneemt neemt de beroepsbevolking voorlopig nog toe.

De Europese Unie wordt geconfronteerd met twee demografische uitdagingen. De belangrijkste is de vergrijzing. Vergeleken met andere regio's in de wereld is Europa het meest vergrijsd. De tweede is de daling van de bevolkingsomvang. Ook in dit opzicht loopt de EU voorop, mede omdat beide verschijnselen samenhangen. Momenteel groeit de Europese bevolking nog met 0,4 procent per jaar, minder dan in alle andere regio's in de wereld. Naar verwachting zal de bevolkingsomvang in de EU in 2050 zijn afgenomen van de huidige 493 miljoen naar 472 miljoen. Toch zal de EU, hoewel haar inwoners een steeds kleiner deel van de wereldbevolking zullen uitmaken, haar derde plaats op de wereldranglijst van meest bevolkingsrijke regio's behouden na China en India.

De sociale en economische gevolgen van alleen al de vergrijzing zijn talrijk. De demografische uitdaging zal echter zelfs nog groter zijn als ook rekening wordt gehouden met de daling van de bevolkingsomvang. Hoewel de twee demografische processen qua timing en intensiteit niet altijd volledig samenvallen zullen de meeste lidstaten meestal met beide tegelijkertijd te maken krijgen. Deze 'dubbele uitdaging' zal natuurlijk grote invloed hebben op de sociale omstandigheden van de Europese burgers, maar hoeft geen dubbele bedreiging te betekenen. Vergrijzing en daling van de bevolkingsomvang kunnen beide zowel positieve als negatieve gevolgen hebben. Vooral van de positieve gevolgen van de daling van de bevolkingsomvang is het grootste deel nog niet in kaart gebracht wat heeft te maken met de nieuwigheid van dit verschijnsel.

Vergrijzing en krimp hebben direct met elkaar te maken: als de bevolkingsgroei afneemt, neemt de vergrijzing toe. Naast de aanhoudend lage vruchtbaarheid en een toenemende levensverwachting is internationale migratie de derde motor van bevolkingsverandering. De derde motor achter de bevolkingsverandering is internationale migratie. De demografische ontwikkeling in de EU als geheel laat een tamelijk stabiel patroon zien, maar tussen de afzonderlijke lidstaten blijven de verschillen relatief groot.

Einde van natuurlijke bevolkingsgroei is in zicht; internationale migratie nu de belangrijkste motor

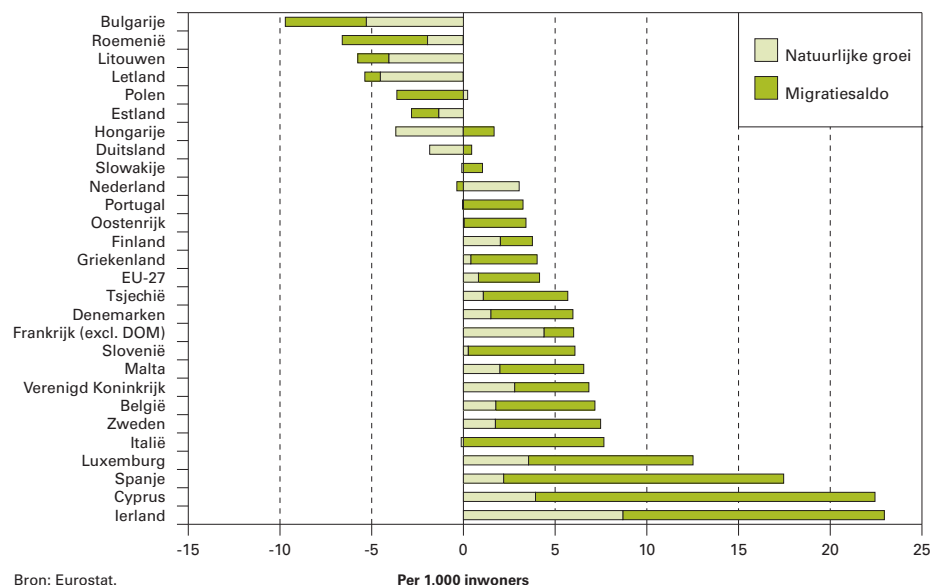
De 'oude' lidstaten van de EU hebben gemiddeld een lage bevolkingsgroei (zie figuur 1). In 2007 nam van alle lidstaten de bevolking van Ierland het snelst toe (met 2,3 procent). Ook

Foto: Morguefile/Gregparis

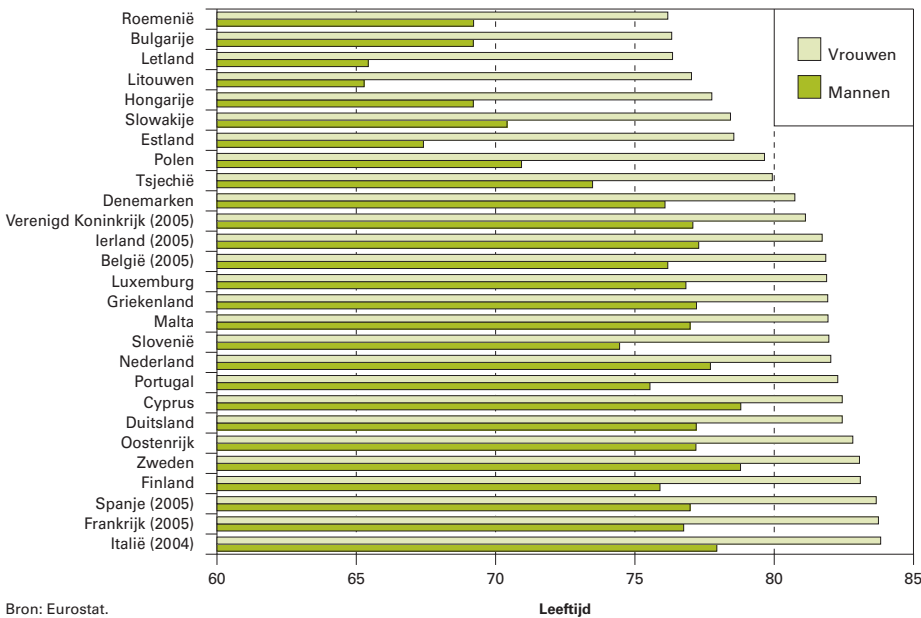
Spanje, Cyprus, Luxemburg (en Turkije (in 2006)) zagen hun bevolkingen groeien met meer dan één procent. Van de oude lidstaten liet Duitsland recent een lichte daling van haar bevolkingsomvang zien, een patroon dat gewoon is in nieuwe lidstaten als Bulgarije, de Baltische Staten, Roemenië, Hongarije, Polen en Kroatië. Natuurlijke bevolkingsgroei (geboorte minus sterfte) en het migratiesaldo (immigratie minus

Figuur 1. Bevolkingsgroei EU 2007

Bron: Eurostat.

Figuur 2. Levensverwachting in de EU bij de geboorte, 2006

Bron: Eurostat.

demodata

LAAGSTE AANTAL ASIELVERZOEKEN SINDS 1988
 In 2007 bereikte in Nederland het aantal ingediende asielverzoeken het laagste punt sinds 1988. Er werden vorig jaar zo'n 9.700 verzoeken ingediend. Bij 7.100 ging het om een eerste aanvraag. Sinds 1988 zijn er wel sterke schommelingen opgetreden. Zo nam in de eerste helft van de jaren negentig het aantal asielzoekers zeer sterk toe, onder andere door de val van de Muur in 1989 en de oorlog in het voormalige Joegoslavië. Na 1994 liep het aantal asielaanvragen in Nederland terug, maar na 1996 bracht de onrust in Afghanistan en Irak en de oorlog in Kosovo weer een stijging teweeg. Na de eeuwwisseling daalde het aantal asielverzoeken opnieuw onder andere doordat het aantal asielzoekers uit Afghanistan en voormalig Joegoslavië sterk afnam. Ongeveer de helft van de asielaanvragen in 2007 werd ingediend door Irakezen (2.500 aanvragen) en Somaliërs (2.000 aanvragen). Ook in 2006 waren dit de grootste groepen asielzoekers (CBS).

emigratie) zijn de twee componenten van de bevolkingsgroei.

Van alle (kandidaat)lidstaten van de EU is in 2007 de natuurlijke groei het grootst (meer geboorte dan sterfte) in Turkije (+ 12,4 per 1.000 (in 2006)) en Ierland (+ 8,7) en het meest negatief (meer sterfte dan geboorte) in Bulgarije (- 5,3). Een negatieve natuurlijke groei zien we ook in bijvoorbeeld de Baltische staten, Hongarije, Duitsland en Roemenië. Over de hele EU gerekend is de natuurlijke groei + 0,8. Dat niveau is lager dan ooit en weerspiegelt de vergrijzende bevolking. Een verdere daling wordt verwacht en vanaf circa 2010 zal de EU worden geconfronteerd met een negatieve natuurlijke groei.

Cyprus heeft momenteel het hoogste migratiesaldo (18,5 per 1.000 (in 2007)), gevolgd door Ierland en Spanje. (Kandidaat)lidstaten in Centraal en Oost-Europa zoals Roemenië, Bulgarije, Polen en de Baltische staten hebben een negatief migratiesaldo. Het aandeel van de internationale migratie in de Europese bevolkingsgroei neemt toe. Momenteel kan daar ruim driekwart van de 0,4 procent jaarlijkse bevolkingsgroei in de EU aan worden toegeschreven. Het migratiesaldo is over het algemeen positief in de oude lidstaten (EU-15), maar licht negatief in de nieuwe.

Aanhoudend lage vruchtbaarheid

Gemiddeld krijgen vrouwen in de EU 1,5 kinderen (2006). Het gemiddeld kindertal (TFR) is in de oude lidstaten (rond de 1,6) hoger dan in de nieuwe (rond de 1,3). De Europese vruchtbaarheid ligt sinds het midden van de jaren zeventig beneden het zogenoemde vervangingsniveau van 2,1 kinderen per vrouw, met als gevolg vergrijzing en, op termijn, een daling van de bevolkingsomvang. Sinds de eeuwwisseling kan in de EU echter een langzame maar duidelijk aanhoudende stijging van het vruchtbaarheidsniveau worden waargenomen. Vergeleken met 2004 steeg het gemiddeld kindertal licht in 17 lidstaten en in Kroatië en daalde dit in vier lidstaten inclusief Ierland, een land met traditio-

neel een hoge vruchtbaarheid. Vooral veranderingen in het tijdstip waarop vrouwen kinderen krijgen zijn voor deze stijging verantwoordelijk: als minder paren het krijgen van kinderen uitstellen dan stijgt het in een bepaalde periode gemeten aantal kinderen. Veranderingen in de timing van geboorten (ook wel het tempo effect genoemd), kunnen aanzienlijke effecten hebben: sommige auteurs schatten wel tien procent. Maar zelfs al is dit minder dan lijkt er toch ruimte te zijn voor beleid dat probeert de timing te beïnvloeden. Dit kan zeker in landen waar de vruchtbaarheid nu erg laag is effect hebben. Daarnaast zal ook een gunstiger economische ontwikkeling hier het kindertal kunnen stimuleren.

Het hoogste vruchtbaarheidsniveau wordt momenteel aangetroffen in Turkije (2,2 kinderen per vrouw), Frankrijk en Ierland (1,9). Het laagste niveau in Polen, Slowakije, Slovenië en Litouwen (1,3). Het vruchtbaarheidsniveau daalde in de periode 2004-2005 het meest in Ierland (- zes procent) en Cyprus (-vijf procent) en steeg het meest in Letland (+ zes procent), Kroatië (+ vijf procent), Tsjechië (+ vier procent) en Hongarije (+ drie procent). Gemiddeld kan de Europese vruchtbaarheid als 'laag' worden betiteld en is die in de nieuwe lidstaten van het allerlaagste niveau. Vooral daar is de aanhoudend lage vruchtbaarheid reden tot zorg. Het is interessant dat juist verschillende van die landen recent een lichte vruchtbaarheidsstijging te zien geven.

Hoewel migranten vaak een hogere vruchtbaarheid hebben dan de autochtone bevolking is de invloed van de migrantenvruchtbaarheid op de nationale vruchtbaarheid minimaal doordat migranten slechts een klein deel van de bevolking uitmaken. Het vruchtbaarheidsniveau van migranten wordt in belangrijke mate beïnvloed door de regio van herkomst, sociaal-economische kenmerken en de lengte van het verblijf in het gastland.

Toenemende levensverwachting

De levensverwachting in de EU blijft verder toenemen. Op een paar uitzonderingen na (Litouwen voor zowel mannen als vrouwen en Slowakije voor mannen) steeg de levensverwachting in alle lidstaten. Voor Europese vrouwen is deze momenteel 81,9 jaar en voor Europese mannen 75,8 jaar. Vergeleken met 2004 steeg de levensverwachting bij vrouwen met een half jaar en bij mannen met een jaar. Deze doorgaande ontwikkeling heeft tot gevolg dat het sterfteverschil tussen mannen en vrouwen steeds kleiner wordt. Nu is dat verschil 6,1 jaar voor de EU als geheel: 5,7 jaar in de oude lidstaten en 8,1 in de nieuwe. Europese vrouwen leven niet alleen langer in goede gezondheid dan mannen maar gemiddeld leven zij ook langer in slechte gezondheid.

Het geringste verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen, zo blijkt ook uit figuur 2, wordt aangetroffen in Denemarken, Griekenland, Ierland, Nederland, Turkije en het Verenigd Koninkrijk (minder dan vijf jaar verschil), het grootste verschil in Hongarije, Letland, Litouwen en Polen (acht jaar of meer). De Oost-

West verschillen zijn niet alleen groot als naar de levensverwachting wordt gekeken, maar gelden ook voor het sterftheniveau. In 2005 hadden Spanje en Frankrijk de hoogste levensverwachting voor vrouwen met respectievelijk 83,9 en 83,8 jaar en Zweden en Malta voor mannen met respectievelijk 78,4 en 77,7 jaar.

Internationale migratie

Internationale migratie blijft het meest grillige demografische proces. Het is ook het proces dat het moeilijkst is te volgen omdat betrouwbare migratiegegevens schaars en moeilijk te vergelijken zijn. De OESO beschikt over de meest volledige dataset. Volgens die gegevens hebben Luxemburg en Spanje van alle lidstaten de hoogste immigratie (respectievelijk 25 en 15 per 1.000 inwoners) gevolgd door Oostenrijk met 13 per 1.000. Polen en Portugal hebben de laagste immigratie. Aangenomen wordt dat in Portugal maar ook in Italië het vermeend grote aantal illegale immigranten een verklaring is voor de relatief lage reguliere immigratie. Bij emigratie scoren in de OESO-cijfers Luxemburg, Duitsland en Oostenrijk het hoogst. Dat Luxemburg zowel bij de immi- als bij de emigratie hoog scoort hangt samen met het grote aantal internationale instellingen binnen haar grenzen.

Als gevolg van de internationale migratie wordt de bevolking van de Europese Unie meer divers. De EU heeft nu naar schatting ten minste 175 nationaliteiten binnen haar grenzen. Migratiestromen dragen bij aan de lappendeken van nationale minderheden en culturele groepen in de lidstaten. Het is moeilijk om een nauwkeurig beeld te schetsen van deze verscheidenheid in de bevolking.

Gemiddeld heeft vijf procent van de bevolking van de EU een buitenlandse nationaliteit, terwijl zo'n zeven procent in het buitenland is geboren. De nieuwe lidstaten hebben relatief weinig inwoners met een buitenlandse nationaliteit (minder dan drie procent) terwijl in de meeste oude lidstaten bovengemiddeld veel buitenlanders wonen (tot negen procent in Duitsland en Oostenrijk en in Luxemburg zelfs 40 procent). In de meeste lidstaten scoren de buurlanden hoog onder de immigrantengroepen. Behalve nabijheid bepalen ook voormalige koloniale en politieke banden, vroegere arbeidsovereenkomsten en asielpolitiek de internationale migratiestromen.

Demografische diversiteit wordt vaak gerelateerd aan sociaal-culturele diversiteit. In de meeste lidstaten wordt ten minste een deel van de kortgeleden binnengekomen niet-westerse migranten gekenmerkt door sociale achterstand zoals een hoger werkloosheidsniveau, een lager onderwijsniveau en een minder gunstige huisvestingsituatie. Verder is in de meeste grote Europese steden sprake van ruimtelijke segregatie van migrantengroepen. Een dergelijke achterstandssituatie is mogelijk niet te vermijden in het begin van het migratieproces, wanneer binnengekomen migranten hun weg nog moeten vinden in het gastland. De achterstand geeft wel reden tot bezorgdheid als deze jaren voortduurt, meer generaties er mee te maken hebben en de integratie stagneert.

Vergrijzing

Vergrijzing blijft de belangrijkste demografische uitdaging in de Europese Unie. De EU heeft van alle regio's in de wereld de hoogste vergrijzingsindex, 136,2 mensen van 60 jaar of ouder per 100 0-14-jarigen, zo blijkt uit recente gegevens van de Verenigde Naties waarover Demos in het januarinummer publiceerde. Uit dat artikel bleek ook al dat Zuid- (156) en West-Europa (147) meer vergrijsd zijn dan Oost- (123) en Noord-Europa (124). Japan staat wereldwijd bovenaan (201), maar wordt gevolgd door de oudere EU-lidstaten Italië (190) en Duitsland (182). Van de tien meest vergrijsde landen in de wereld zijn acht lidstaten van de EU. In 2050 zal Europa naar verwachting nog steeds bovenaan staan, maar zal het verschil met andere regio's kleiner zijn geworden. Dat illustreert dat het tempo van de vergrijzing in Europa zal afnemen en in andere delen van de wereld, vooral in de Derde Wereld, zal toenemen. In 2050 zullen zich onder de tien meest vergrijsde landen nog vier EU-lidstaten bevinden.

De vergrijzingsindex ligt op één lijn met andere vergrijzingsindicatoren zoals de afhankelijkheidsgraad of demografische druk. Verwacht wordt dat de grijze druk (het aandeel 60-plussers gerelateerd aan de 15-59-jarigen) in Europa tot 2050 zal verdubbelen. Momenteel heeft Duitsland de hoogste grijze druk in de EU en Ierland de laagste. Binnen de oudere bevolking groeit het aandeel 80-plussers spectaculair. Dat is nu 4,4 procent en zal in 2050 ruim zijn verdubbeld. Deze dubbele vergrijzing voert de grijze druk op doordat de zorgbehoefte vooral op hogere leeftijd snel stijgt.

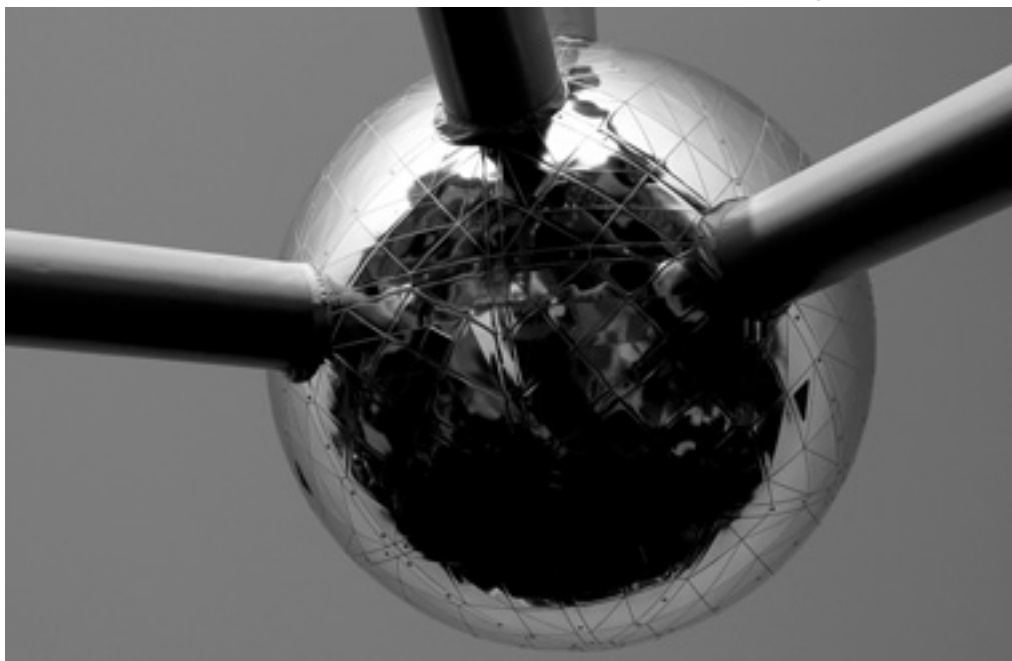
Arbeidsmarkt: beroepsbevolking groeit nog door

In 2006 waren er zo'n 233 miljoen mensen van 15 jaar en ouder actief op de Europese arbeidsmarkt; zij hadden een baan of waren daarnaar op zoek. Tussen 2001 en 2006 groeide deze beroepsbevolking met ongeveer 9,8 miljoen mensen. Deze stijging was groter bij de vrouwen (+ zes procent) dan bij de mannen (+ drie procent).

HOGE ARBEIDSPARTICIPATIE, MAAR LAGE ARBEIDSDUUR

De arbeidsdeelname van vrouwen is in Nederland vanaf de jaren tachtig sterk gestegen en is nu, vergeleken met andere westerse landen, hoog te noemen. In Nederland heeft 68 procent van de vrouwen een baan van ten minste 1 uur per week. Alleen in de Scandinavische landen en Zwitserland ligt dat percentage hoger. In Nederland werken vrouwen echter in verhouding meer in deeltijd: 75 procent werkt minder dan 35 uur per week. Dat is bijna twee keer zoveel als het gemiddelde in de EU-15. De gemiddelde arbeidsduur van de werkenden in Nederland neemt bovendien nauwelijks toe. In Nederland geeft een kwart van de werkende vrouwen de voorkeur aan een voltijd baan, in andere landen is dat meer dan de helft. Toch zeggen ook in andere landen grote groepen vrouwen dat ze in deeltijd zouden willen werken, bij voorkeur 20-34 uur per week. Het verlies aan inkomen dat daarmee gepaard gaat, is in andere landen echter voor velen reden om die wens niet te realiseren (SCP).

Foto: Morguefile/Clarita

De groei van de beroepsbevolking had twee oorzaken: er waren meer mensen in de werkzame leeftijd van 15-64 jaar (de potentiële beroepsbevolking) en een groter deel van hen nam deel aan de arbeidsmarkt (de arbeidsmarktparticipatie steeg). Van 2001 tot 2006 maakten de oude en de nieuwe lidstaten een verschillende arbeidsmarktontwikkeling door. Terwijl de beroepsbevolking in de oude lidstaten met 6,6 procent toenam daalde die in de nieuwe lidstaten met 3,4 procent oftewel met rond de 1,7 miljoen mensen. De beroepsbevolking groeide het sterkst in Spanje (+ 20 procent) en Ierland (+ 19 procent) en zeer fors (drie tot zes procent) in 12 van de 27 lidstaten van de EU. In vijf lidstaten kromp de beroepsbevolking: Bulgarije, Finland, Polen, Litouwen en Roemenië. De daling was het sterkst in Roemenië (- 13,4 procent) maar ook heel fors in Polen.

Van de totale groei van de beroepsbevolking met ongeveer tien miljoen tussen 2001 en 2006 kwam zo'n 6,5 miljoen voor rekening van de demografie door de stijging van het aantal mensen van 15 tot 64 jaar. Met uitzondering van Duitsland zagen alle oude lidstaten de omvang van hun potentiële beroepsbevolking groeien. Daarnaast steeg het percentage mensen dat actief was op de arbeidsmarkt. De arbeidsparticipatie nam in de Europese Unie toe van 68,5 procent in 2001 tot 70,2 procent in 2006.

Het verschil tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt blijft. In 2006 liep de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in de EU uiteen van 77 procent in Denemarken tot 38 procent in Malta. Gemiddeld werken er meer vrouwen in de noordelijke en de westelijke dan in de zuidelijke en oostelijke lidstaten. Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen in de EU toeneemt, blijft het verschil met mannen aanzienlijk: 14,6 procentpunten in 2006, dat wil zeggen twee procentpunten minder dan in 2001.

Uittrede arbeidsmarkt: meer oudere werkers

De groei van de Europese beroepsbevolking werd voor een ander deel veroorzaakt door een stijging van de arbeidsparticipatie van ouderen (55-64-jarigen).

De arbeidsparticipatie van 55-64-jarigen is in de EU belangrijk toegenomen met 5,3 procent voor vrouwen en 3,8 procent voor mannen. De verschillen tussen de lidstaten blijven echter heel groot. In 2005 was de gemiddelde arbeidsmarktparticipatie van oudere mannen in de hele EU 51,5 procent. Deze was het hoogst in Zweden (72 procent), gevolgd door Cyprus (70,8 procent) en het Verenigd Koninkrijk (66 procent) en het laagst in Polen (35,9 procent), Luxemburg (38,3 procent) en Hongarije (40,6 procent). Voor vrouwen was de arbeidsparticipatie van ouderen 33,5 procent in de hele EU en liep deze in de afzonderlijke lidstaten uiteen van 66,7 procent in Zweden tot 12,4 procent in Malta. Deze hogere arbeidsdeelname in de leeftijdsgroep van 55-64 jaar werd vooral vertaald in meer

werkzame ouderen; het aandeel werkloze ouderen bleef stabiel.

Langer doorwerken is een belangrijk beleidsdoel in de Europese Unie. In de zogenoemde Lissabonstrategie hebben de EU-lidstaten zich een arbeidsparticipatie van 50 procent van de 55-64-jarigen ten doel gesteld. Op de EU-top in Barcelona in 2002 werd besloten dat in 2010 de leeftijd waarop ouderen daadwerkelijk de arbeidsmarkt verlaten ongeveer vijf jaar hoger zou moeten zijn. In 2005 stopten vrouwen in de EU op gemiddeld 60,4-jarige leeftijd en mannen op 61,4-jarige leeftijd met werken. Tussen 2001 en 2005 steeg die leeftijd met 1,1 jaar voor vrouwen en 1 jaar voor mannen.

Voor mannen is er weinig verschil in uittredleeftijd tussen de oude (61,4 jaar) en de nieuwe (61,7 jaar) lidstaten. Dat verschil is bij vrouwen met 60,8 jaar in de oude en 58,1 jaar in de nieuwe lidstaten wat groter.

Dit artikel is gebaseerd op de Demography Monitor 2007, een studie onder leiding van het NIDI ten behoeve van de Europese Commissie. Bijdragen voor de Monitor 2007 werden geleverd door het Centre for European Policy Studies (CEPS Brussel, Jørgen Mortensen), het German Institute for Economic Research (DIW Berlijn, Erika Schulz), het Institute for Advanced Studies (IHS Wenen, Ulrich Schuh), het Center for Social and Economic Research (CASE Warschau, Stanislaw Golinowska) en het NIDI (Nico van Nimwegen en Gijs Beets). De publicatie is te raadplegen op <http://ec.europa.eu/employment>.

Drs. N. van Nimwegen, NIDI.

E-mail: nimwegen@nidi.nl

(vertaling en bewerking: Harry Bronsema)

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

Foto: Wim de Jonge

